

SAMHÄLLS-
VETENSKAPLIGA
FAKULTETEN

REMISSYTTRANDE

Diarienummer
V2023/2022

Dekan

Datum 2023-11-29

Rektor

Yttrande: Remiss av En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga (SOU 2023:44)

Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet, som anmodats att yttra sig över rubricerade remiss, avger följande yttranden:

- Yttrande (gemensamt) från Rättsociologiska institutionen och Socialhögskolan, samt;
- Yttrande från Sociologiska institutionen.

Sammanfattning

Samhällsvetenskapliga fakultetens yttranden har två olika ställningstaganden där första yttrandet företrädesvis står bakom utredningen, medan det andra inte håller med om att fängelse bör vara påföljden för barn och unga. Olikheterna till trots så bör det uppmärksammas att båda uttrycker en grundläggande gemensam förutsättning, som mynnar i att en fängelsepåföljd för barn måste vara anpassad för barn och separerad från de vuxna intagna.

Det finns en oro att barn och unga i högre utsträckning kommer att behandlas som vuxna ur både en straffrättslig och en samhällsvetenskaplig synvinkel. Utredningen saknar också detaljer och analyser kring hur Kriminalvården ska hantera denna typ av anpassning och exempelvis kunna tillgodose behoven angående hälso- och sjukvård, fritidssysselsättning, kontakt med familjemedlemmar och andra anhöriga, skolarbete och utbildning, den successiva övergången till frihet och eftervård, samt, tillgången till relaterade specialistkompetenser för barn och unga. Kriminalvårdens anstalter präglas redan nu av personalbrist och överbeläggning, och om fängelsepåföljd ska vara ett alternativ för barn och unga krävs att utredningen adresserar alla ovan identifierade utmaningar som för tillfället saknas. Att samhällsvården för barn och unga behöver förbättras har redan identifierats i och med utredningen "För barn och unga i samhällsvård (SOU 2023:66)".

Samhällsvetenskapliga fakulteten ställer sig således bakom inkomna yttranden enligt ovan sammanfattning.

Detaljerade yttranden nedan.

Yttrandet från Rättssociologiska institutionen och Socialhögskolan har utarbetats av universitetslektor Karl Dahlstrand, universitetslektor Lupita Svensson, och docent Arne Kristiansen.

Sammanfattning

Yttrandet ställer sig i huvudsak bakom förslagen som utredningen om frihetsberövande påföljder för unga (SOU 2023:44) presenterar. Kravet på samhällsskydd har ökat och när strafftiderna nu blir längre utmanas påföljden slutna ungdomsvård efter att påföljden infördes för mer än 20 år sedan. Utredningen presenterar olika alternativa lösningar, men då det saknas forskningsbaserad evidens för att ett visst straff eller en viss verkställighetsform ger bättre resultat än andra, föreslås att fängelse ska väljas som frihetsberövande påföljd även för barn och unga och att Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten.

Även om utredningens förslag förefaller väl avvägda, är den övergripande kriminalpolitiska inriktningen att i högre grad än tidigare behandla unga gärningspersoner som vuxna problematisk, både från en straffrättslig synvinkel då proportionalitetsprincipen uttunnas av att den så kallade straffrabatten för unga slopats, och från en samhällsvetenskaplig synvinkel då de unga riskerar att drabbas mer av längre och hårdare straff (pga. prisoniseringseffekten) än vuxna, samt de samhällsekonomiska konsekvenserna av att Kriminalvården växer. Mot bakgrund av utredningen "För barn och unga i samhällsvård" (SOU 2023:66) finns det även ett betydande behov av en förbättrad samhällsvård för barn och unga, inte minst när det gäller SiS.

Nya undersökningar/bakgrundsinformation

Enligt utredningen är en förutsättning för det förslag som utredningen lämnat att Kriminalvårdens verksamhet anpassas till att barn ska vistas där. Exempelvis ska barnen hållas avskilda från vuxna intagna under verkställighetstiden. Att verkställigheten av fängelse ska vara anpassad för barn är således en grundläggande förutsättning, men utredningen beskriver inte närmare hur detta ska genomföras. Det finns således ett behov av ytterligare analys av utmaningarna för att åstadkomma en anpassad verksamhet för barnen inom Kriminalvården.

Utredningsförslaget: Avsnitt "5.5 Om barnkonsekvensanalyser"

Utredningens barnkonsekvensanalys landar i att både SiS och Kriminalvården behöver anpassa sin verksamhet, men eftersom Kriminalvården inte som regel verkställer frihetsberövande påföljder med barn går det inte att jämföra de båda myndigheternas verksamhet utifrån ett barnperspektiv. Barn är personer upp till 18 år och straffmyndighetsåldern är 15. Det var ingen under 18 år som påbörjade fängelseverkställighet under 2022 (Kriminalvården, 2023).

Målet med barnkonsekvensanalyser är att försäkra sig om att barns rättigheter finns med i beslutsfattandet inom en verksamhet för att omsätta

barnkonventionen i handling och synliggöra barnets bästa. Därför hade det varit lämpligt att utredningen gav förslag och exempel på hur Kriminalvården aktivt och löpande kan arbeta med barnkonsekvensanalyser inom sin verksamhet i framtiden, eller att i förslaget till fängelselagen för unga införa en bestämmelse om att barnkonsekvensanalyser ska genomföras av Kriminalvården. Det bör överlag införas förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen, exempelvis genom ett klagomålsförfarande (jmf SOU 2023:40). Erfarenheter av att arbeta med barnkonsekvensanalyser inom organisationer är även att kvaliteten på beslutsunderlag och beslutsprocesser rörande barnen ökar utifrån en rad olika aspekter (Lundin Karphammar & Kristensson, 2019).

Utredningsförslaget: Avsnitt "6.5 Samtal med barn som avtjänar slutna ungdomsvård"

Utifrån ett samhällsvetenskapligt perspektiv menar vi att utredningen hade kunnat göra mer av intervjumaterialet och uttryckligen hänvisat till intervjuretatsat, eftersom intervjuerna med unga lagöverträdare är en del av utredningens barnkonsekvensanalys. Det ingår även i utredningens direktiv att barn och ungas egna erfarenheter ska tillvaratas, vilket understryker vikten av att detta material bör beaktas i större utsträckning än vad som görs i utredningen. Det noteras att "Flera ungdomar var negativa till tanken att Kriminalvården skulle ta över ansvaret för verkställigheten av frihetsberövande påföljder för barn och unga" (Ibid, s. 199).

Utredningsförslaget: Avsnitt "10.5 Övergången mellan verkställighet på institution och i frihet"

En avgörande process är övergången mellan livet på institution till livet i frihet. Inför frigivningen aktualiseras anpassad eftervård och fängelselagen (2010:610) beskriver i 11 kap. en rad olika former av särskilda utslussningsåtgärder. Enligt utredningens förslag till fängelselag för unga ska fängelselagens allmänna bestämmelser gälla vid verkställighet i kriminalvårdsanstalt om inte annat följer av fängelselagen för unga. I den föreslagna lagtexten till fängelselag för unga anges i 8 § sista stycket att: "Under den senaste delen av verkställigheten ska den intagna genom konkreta utslussningsåtgärder förberedas för ett liv i frihet", men denna specifika bestämmelse rör endast verkställighet vid särskilt ungdomshem (Ibid, s. 33). Idag finns vissa brister i det stöd som erbjuds unga efter att de frigetts från slutna ungdomsvård (Ibid, s. 274), och därför hade det varit värdefullt om den delen som rör utslussningsåtgärder utvecklats. Under verkställigheten antas koordinatören spela en viktig roll för den intagne, men vad gäller när verkställigheten ska upphöra? Enligt utredningen bedöms inte verkställighetstiden bli längre utifrån de aktuella lagändringarna, även om de utmätta strafftiderna kommer att bli längre. Denna slutsats följer av att barnen kommer att bli villkorligt frigivna från fängelset, vilket de inte blivit från den slutna ungdomsvården (Ibid, s. 381). Förslagen bedöms kunna få positiva konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet om den dömda får stöd vid frigivningen och genom att systemet med villkorlig frigivning tillämpas (Ibid). Den avgörande processen runt

övergången mellan verkställighet på institution och livet i frihet borde därmed ha preciserats närmare, särskilt med avseende på samverkan mellan socialtjänst och kriminalvård.

Utredningsförslaget: Avsnitt "10.6.2 Renodling"

Det är för utredningen en given förutsättning att det krävs synnerliga skäl för att kunna döma barn och unga som har begått brott i åldern 15–17 år till en frihetsberövande påföljd, vilket för SiS innebär att de kan renodla sin verksamhet till att enbart avse vård om Kriminalvården tar över ansvaret för att verkställa frihetsberövande påföljder för barn och unga. Det positiva med en dylik förändring skulle innebära att barn och unga som tvångsvårdas tas omhand av en myndighet med ett tydligt vårduppdrag, medan barn och unga som döms för allvarliga brott tas om hand av en annan myndighet med det huvudsakliga uppdraget att verkställa straff. Det skulle göra systemet mer tydligt, inte minst för den unge och det är därför olyckligt att inte vård med stöd av 3 § LVU inkluderas, då ett av rekvisiten är just allvarlig brottslighet.

I den typ av lagstiftning som redan nu finns och som föreslås finns en svår selektionsfråga inbyggd om att ta ställning till vilka unga personer i åldern 15–18 år, som begår allvarliga brott, som skall beredas vård med stöd av LVU, eller hanteras i det straffrättsliga systemet och dömas till påföljden fängelse. Denna selektionsprocess har i tidigare forskning visat på inslag av strukturell diskriminering (se bl.a. Svensson, 2006) och det är därmed av högsta vikt att skapa rättsliga konstruktioner som inte kan tillämpas på ett rättsosäkert sätt för den unga individen.

Referenser

Kriminalvården (2023) KOS – Kriminalvård och statistik.

<https://www.kriminalvarden.se/forskning-och-statistik/statistik-och-fakta/kos--kriminalvard-och-statistik/>

Lundin Karphammar, Marie & Kristensson, Ewa (2019) "Barnkonsekvensanalyser – erfarenheter från kommunal verksamhet", i Ponnert, Lina & Sonander, Anna (red.), Perspektiv på barnkonventionen – Forskning, teori och praktik. Lund: Studentlitteratur.

SOU 2023:40 "Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen". <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2023/08/sou-202340/>

SOU 2023:44 "En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga. Betänkande av Utredningen om frihets-berövande påföljder för unga". <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2023/08/sou-202344/>

SOU 2023:66 "För barn och unga i samhällsvård". <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2023/11/sou-202366/>

Svensson, Lupita (2006) "Häktad eller omedelbart omhändertagen?: En studie om akuta frihetsberövanden av unga lagöverträdare." Stockholm: Stockholms universitet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-1028>

Yttrandet från Sociologiska institutionen har utarbetats av professor David Wästerfors.

Sammanfattning

Fängelse med Kriminalvården som huvudman bör inte vara den huvudsakliga påföljden för barn och unga, och därmed ställer detta yttrande sig kritisk till utredningens förslag. Tove Björnhedens särskilda yttrande anammas i allt väsentligt (från s. 479 och framåt i utredningen), inklusive tillägget att, om en ökad användning av fängelse för barn och unga ändå skulle genomföras, är det nödvändigt med särskilt anpassade avdelningar för separerade från vuxenavdelningar, även vad gäller personal. Yrkesutbildade lärare, specialpedagoger, psykologer, kuratorer och läkare måste anställas.

(Nedan synpunkter gäller betänkandet i sin helhet och speglar därför inte ett visst/vissa avsnitt.)

En barn- och ungdomsanpassad kriminalvård har inte getts en trovärdig beskrivning och analys

Att yngre personer begår allvarliga brott är ett oroväckande samhällsproblem som motiverar förstärkta insatser inom socialtjänst, skola, polis och rättsväsende. Om då staten väljer att frihetsberöva barn och unga i högre utsträckning än idag behöver det åtföljas av en anpassning av de förhållanden som råder under frihetsberövningen. Det gäller hälso- och sjukvård, fritidssysselsättning, kontakt med familjemedlemmar och andra anhöriga, den successiva övergången till frihet och eftervård samt, inte minst, skolarbete och utbildning.

Utredningen saknar en trovärdig analys av hur en barn- och ungdomsanpassad kriminalvård ska se ut i praktiken. Det har heller inte framkommit tillräckligt starka argument för att kriminalvården – där anstalter redan idag präglas av personalbrist och överbeläggning, med längre inläsningsstider som följd – kan klara en sådan anpassning.

Säkerhetsargumenten är vaga

De argument angående säkerhet som framkommer i utredningen förefaller vaga, som Björnheden visar (s. 483–484):

- (1) även Kriminalvården har utmaningar vad gäller trygghet, säkerhet, våld och hot,
- (2) även LVU-placerade inom SiS ställer ofta höga krav på säkerhet och trygghet och kan agera våldsamt,
- (3) slutna ungdomsvård (det alternativ som är mest närliggande istället för fängelse) har inte alltid drabbats av flest incidenter eller rymningar,
- (4) idén att ”renodla” systemet och låta barn och unga antingen vårdas (av SiS) eller straffas (av Kriminalvården) bygger på föreställningen att intagna

inte uppfattar tiden på särskilda ungdomshem i termer av straff och att Kriminalvården, å sin sida, inte förknippas med rehabilitering.

Det sistnämnda är varken ett faktum eller eftersträvansvärt. Mer rimligt vore att erkänna att både straffande och vårdande aspekter finns närvarande i samtliga statliga responser på brott i dagens samhälle, samt att även fortsättningsvis skilja på hur barn respektive vuxna frihetsberövas och behandlas.

Risk för ohälsa och stärkta kriminella identiteter

Utredningens förslag leder sannolikt till en trafik av personal mellan vuxenavdelningar och de nya barn- och ungdomsanpassade avdelningarna. Intagna unga riskerar att få ett bemötande som präglas starkt av gängse hantering av vuxna kriminella, inklusive kontroll- och säkerhetsrutiner, anstaltskultur och de intagnas anpassningsstrategier.

Det finns skäl att betvivla att den nya ordningen förmår tillgodose barns behov och rättigheter, och istället stärker kriminella identiteter, vilket inte framgår tydligt i utredningens konsekvensanalys.

Utredningen uppvisar inget kunskapsintresse vad gäller hur unga kriminella idag hanterar och formas av vistelser på anstalt, till exempel amerikanska undersökningar som påvisar förvärrad fysisk och psykisk hälsa i vuxenlivet¹.

Skolarbete och utbildning riskerar att åsidosättas

Ansträngningar har gjorts för att både analysera och stärka skolarbete och utbildning inom SiS, och en utveckling har skett inom SiS på det här området, men där finns också ett motstånd som den förknippas med. Att satsa på utbildning i en miljö där pedagogik och skolarbete vanligen inte ens innefattas i begreppet behandling (trots forskning som visar att motsatsen är gynnsamt)² och i personalgrupper där skolarbete står lågt i kurs, är svårt och utmanande.

Att Kriminalvården på kort tid ska bygga upp en helt ny verksamhet med likartat innehåll för barn och unga ter sig inte trovärdigt. Sannolikt kommer utvecklingen istället innebära att barn och unga som frihetsberövas i kriminalvård i stor utsträckning inte får tillgodogöra sig skolgång, trots skolplikt. Trycket på att lägga resurser på säkerhet och kontroll istället för skolarbete förefaller stort.

Utvecklingen leder rimligen inte till minskad brottslighet eller färre kriminella livslopp. Det vore istället önskvärt ur ett brottsförebyggande

---

¹ Barnert, Elizabeth S.; Dudovitz, Rebecca; Nelson, Bergen B.; Coker, Tumaini R.; Biely, Christopher; Li Ning; Chung, Paul J. (2017). "How Does Incarcerating Young People Affect Their Adult Health Outcomes?" *Pediatrics* 139 (2): 2016–2624.

² Wästerfors, David (2014) Lektioner i motvind. Om skola för unga på institution. Malmö: Égalité.

perspektiv, att utveckla verksamheten inom SiS med fler yrkesutbildade lärare, specialpedagoger, psykologer, kuratorer och läkare. Personalens kompetens bör höjas för att stävja en utveckling med yngre personer involverade i grov brottslighet. Kompetenskraven för personal i institutionsvård är relativt låga i Sverige idag.³

Om staten ändå väljer att följa utredningens förslag rekommenderas motsvarande satsning på yrkesutbildade lärare, psykologer, kuratorer och läkare inom Kriminalvården. Om det nu går att uppskatta vårdkostnaden per dygn för nya ungdomsavdelningar inom Kriminalvården – 10 700 kronor – borde det gå att uppskatta hur många minuter per dygn som en intagen får spendera med professionella, såsom lärare, psykologer, socionomer. Det hade gett en talande bild av de sociala konsekvenserna av reformen.

De svåraste fallen av avhoppare från skolan – unga personer involverade i grov brottslighet, ofta med betydande psykisk ohälsa – bör bemötas med samhällets mest excellenta och professionella pedagoger, inte av stressade och underutbildade kriminalvårdare. Att förlita sig på befintlig personalpolitik – och att kriminalvårdare under villkor liknande dagens skulle engagera unga intagna i skolarbete – ter sig inte realistiskt.

---

³ Andersson, Peter & Pålsson, David (2023), "Recension av Whittaker K.J., Holmes, L., Del Valle J.F., & James, S. (red.) (2023). Revitalizing residential care for children and youth. Cross-national trends and challenges. Oxford University Press: Oxford". Socialvetenskaplig Tidskrift 30: 2.